

به سوی ایجاد ارزش افزوده اطلاعات در نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی

اطلاعات
علوم و فناوری

فصلنامه علمی پژوهشی
پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
شاپا (چاپی) ۵۲۰۶-۱۷۳۵
شاپا (الکترونیکی) ۵۵۸۳-۲۰۰۸
نمایه در SCOPUS، LISA و ISC
<http://jlist.irandoc.ac.ir>
ویژه‌نامه علم‌سنجی | ص ص ۴-۱
تابستان ۱۳۹۰

اگرچه ارزش افزوده یک مفهوم اقتصادی و ناظر بر تلاش برای کسب بیشترین سود از کالا و خدمات است، با احتساب اطلاعات به‌منزله یک کالای اقتصادی قابل پردازش و نیز با در نظر گرفتن هزینه‌هایی که صرف ایجاد نظام‌های اطلاعاتی و نیز ارائه خدمات اطلاعاتی می‌شود و یا با در نظر گرفتن خدمات قابل فروش، می‌توان انتظار داشت که ارزش افزوده در این حوزه نیز مورد توجه بیشتری نسبت به گذشته قرار گیرد. این امر، به‌ویژه به‌دلیل استفاده از فناوری‌های جدید، امکان بیشتری برای تحقق دارد. دست‌کم از نیمه دوم قرن بیستم به این سو، این واقعیت مطرح شده است که اطلاعات و نظام‌های اطلاعاتی، به‌طور بالقوه و بالفعل، قابلیت ایجاد ارزش افزوده دارند، بدین مفهوم که فعالیت‌های گوناگونی که در فرایند مدیریت اطلاعات صورت می‌گیرد، قابلیت ایجاد ارزش افزوده هم برای کتابخانه و کتابداران و هم برای کاربران دارد. برای بالفعل کردن این قابلیت، لازم است فعالیت‌های ثانویه‌ای از سوی کتابداران و در فرایند مدیریت اطلاعات (نیازشناسی، گزینش و فراهم‌آوری، سازماندهی و پردازش، اشاعه و ارائه خدمات اطلاعاتی، و ارزیابی عملکرد) صورت گیرد. در این راستا، اندیشمندان حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی با همکاری متخصصان علم اقتصاد و نیز متخصصان فناوری اطلاعات می‌توانند مدل‌هایی را برای ایجاد ارزش افزوده در هر یک از مراحل فرایند مدیریت اطلاعات در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی ارائه دهند.

چنانچه به ارزشمندی بالقوه اطلاعات بیان‌دیشیم در خواهیم یافت که همواره امکان بالفعل کردن و تحقق ارزش افزوده وجود دارد. پیشتر در مقاله‌ای به ویژگی‌های گوناگون اطلاعات اشاره کرده‌ام که از جمله آنها می‌توان موارد زیر را برشمرد:

۱. امکان تکثیر آسان و با هزینه کم؛
۲. امکان بازتولید به شکل دلخواه و انعطاف پذیر؛
۳. امکان انتقال و مبادله آسان؛
۴. امکان به اشتراک گذاری؛
۵. امکان استفاده همزمان و گروهی؛
۶. امکان کاوش (داده کاوی)؛
۷. امکان یکپارچه سازی؛
۸. امکان ترکیب و تولید اطلاعات جدید؛ و
۹. امکان تفسیر اطلاعات و تولید دانش (فتاحی ۱۳۸۲).

تحقق ارزش افزوده اطلاعات به شرایط و ملزوماتی نیاز دارد که عمده آنها عبارتند از: نگاه خرد (یا جزءنگر) به اطلاعات، توجه به کشف ماهیت و منطق ذخیره و پردازش اطلاعات، توجه به اشتراک داده، تأکید بر یکپارچگی نظام نرم افزاری، استفاده از قابلیت های فناوری های رایانه ای و شبکه ای در این زمینه، تهیه انواع پایگاه های کاربرمدار و مبتنی بر نیازهای کاربران، امکان مبادله و اشتراک اطلاعات، داده کاوی، امکان استفاده از اطلاعات فراسوی محدودیت های زمانی و مکانی، و ایجاد نظام بازخورد گیری از کاربران. پیاده سازی چنین مدل هایی در هر یک از مراحل فرایند مدیریت اطلاعات می تواند توانمندی کتابداران را در جهت بیشترین بهره گیری از درونداد اطلاعاتی برای افزایش توانمندی کاربران در برونداد و استفاده از اطلاعات ارتقاء دهد. در نهایت، ایجاد یک سازوکار نظام مند برای بازتولید اطلاعات و خلق دانش تخصصی مهمترین هدف ارائه این مدل هاست.

البته باید بر این واقعیت تأکید کرد که چالش های گوناگونی در این راستا پیش روی کتابداران وجود دارد. در درجه نخست، درگیر شدن کتابداران در امور روزمره و وقت گیر موجب غفلت آنها از مفهوم ارزش افزوده اطلاعات شده است. همچنین، نگاه محدود به فرایند مدیریت اطلاعات باعث شده است تا قابلیت های نهفته در هر یک از کارکردها (مانند نیازشناسی کاربران بالقوه و بالفعل؛ گزینش و فراهم آوری منابع اطلاعاتی؛ سازماندهی این منابع از جمله فهرست نویسی، رده بندی، چکیده نویسی و نمایه سازی؛ خدمات اشاعه اطلاعات؛ و در نهایت ارزیابی رضایت کاربران)، کتابخانه ها و مراکز اطلاعاتی را در همان وضعیتی که هستند نگاه دارد که با توجه به شرایط کنونی، نوعی پس رفت به شمار می آید. از سوی دیگر، باید به سه موضوع مهم و مرتبط نیز اشاره کرد:

۱) مدیران کتابخانه ها و کتابداران باید با نگاهی جامع و یکپارچه به نظام ها و خدمات

اطلاعاتی بیاندیشند. مزیت این رویکرد آن است که می‌توانند ارتباط اجزاء نظام و کارکردها و خدمات را با هم برقرار کنند و حتی فراتر از محدوده کتابخانه عمل نمایند. آنها باید به این نکته باور داشته باشند که جزئی از یک نظام بزرگ‌تر اطلاعاتی در سطح منطقه‌ای و ملی و جهانی هستند. بر این اساس، لازم است با توجه به امکان مسائلی چون همکاری، اشتراک منابع، عضویت در کنسرسیوم‌های اطلاعاتی، و ارائه خدمات فراکتابخانه‌ای دست به برنامه‌ریزی بزنند. در چنین فضایی است که می‌توان شرایط ایجاد ارزش افزوده اطلاعات را فراهم ساخت.

۲) طراحی نظام‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی از جمله وب‌سایت کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی را باید با رویکرد ایجاد ارزش افزوده انجام داد. بدین منظور، با استفاده از امکانات نرم‌افزاری و فناوری‌های نوین می‌توان هر بخش از پایگاه‌ها را به گونه‌ای طراحی نمود که قابلیت انواع پردازش، برقراری یکپارچگی، ایجاد هستی‌شناسی‌ها، تبادل داده، گرفتن بازخورد (دانش) کاربران، و برخی دیگر از قابلیت‌ها را داشته باشند. نرم‌افزارهای هوشمند و نظام‌های خبره نمونه‌هایی از این رویکرد به‌شمار می‌روند.

۳) برای محقق ساختن شرایط ایجاد ارزش افزوده در نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی باید در برنامه‌های آموزشی کتابداران و اطلاع‌رسانان بازنگری کرد تا نگاه سنتی و ایستای آنان دچار یک تحول اساسی و حرکت در راستای اقدام‌های عملی گردد. بدون تردید، کتابداران نیازمند آموزش مهارت‌هایی چون تفکر تحلیلی و انتقادی و خلاق هستند تا بتوانند بیشترین بهره‌برداری را از قابلیت‌های بالقوه اطلاعات در نظام‌های اطلاعاتی محقق سازند. برای مثال، در زمینه‌های فنی چون فهرست‌نویسی و نمایه‌سازی می‌توانند به گونه‌ای عمل کنند که نه تنها با صرف کمترین زمان و هزینه، بیشترین کار را انجام دهند، با ایجاد خلاقیت در فرایند فهرست‌نویسی و نمایه‌سازی، شرایط استفاده بهینه کاربران را در دسترسی به اطلاعات مرتبط به وجود آورند و آنها را قادر سازند تا اطلاعات را به دانش تبدیل کنند. نمونه‌ای از ایجاد ارزش افزوده در نمایه‌سازی را صادری (بی‌تا) در مقاله خود مطرح کرده است. نمونه بزرگ‌تر و مطرح‌تر ارزش افزوده فهرست‌نویسی را می‌توان در فعالیت‌های مؤسسه او سی ال سی مشاهده کرد که حاصل کار خود را نه تنها از طریق فروش اطلاعات کتابشناختی (رکوردها یا فهرستبرگه‌ها) در دسترس همه کتابخانه‌ها قرار می‌دهد، با ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی مانند WorldCat، اطلاعات جامع از میلیون‌ها رکورد نمایه‌شده از کتاب‌ها و سایر منابع اطلاعاتی را در دسترس همه جهانیان گذاشته است. در ایران نیز مراکزی مانند پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات، کتابخانه ملی ایران، مرکز منطقه‌ای

اطلاع‌رسانی علوم و فناوری و برخی کتابخانه‌های بزرگ در همین راستا حرکت کرده‌اند، هرچند که هنوز با شرایط مطلوب ایجاد ارزش افزوده فاصله دارند. بدیهی است رسیدن به چنین شرایطی نیازمند اجرای برنامه‌های آموزشی نوین و هدفمند است. در پایان، باید به این نکته مهم نیز اشاره کرد که بقای مؤثر حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی در شرایط جدید نه تنها در سازگار کردن فعالیت‌ها و خدمات خود با ملزومات دنیای جدید و نیازمندی‌های متنوع کاربران است، این حرفه باید نقش راهبری را در ایجاد ارزش افزوده در نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی ایفا کند. دنیای اطلاعات همواره دارای ارزش‌ها و پتانسیل‌های بی‌نظیر و فراوانی است که کشف آنها مستلزم تفکر تحلیلی و خلاق است.

رحمت‌الله فتاحی

سر دبیر

منابع

- صادری، فاطمه. بی‌تا. نمایه‌سازی در کتابخانه تخصصی و نقش آن در افزایش ارزش افزوده اطلاعات. http://www.nlai.ir/Default.aspx?tabid=837#_ftn1 (دسترسی در ۹۰/۰۶/۱۵).
- فتاحی، رحمت‌الله. ۱۳۸۲. تحلیلی بر ارزش افزوده اطلاعات و نظام‌های اطلاعاتی. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی ۶ (۲): ۱-۲۸.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی